

УДК 379.85: 502.7

Гетьман В. І.

ПЕЙЗАЖНЕ РІЗНОМАНІТТЯ ЗАПОВІДНИХ ЛАНДШАФТІВ: КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ

У статті визначено та обґрунтовано систему критеріїв оцінки ландшафтно-рекреаційних ресурсів природно-заповідного фонду.

Одним із різновидів природних рекреаційних ресурсів ландшафту є пейзажні, що забезпечують, насамперед, комфортність відпочинку. Візуально вони сприймаються в образі пейзажного різноманіття (зовнішнього і внутрішнього), критерії якого охарактеризовано у статті.

Вступ

Унікальність, неповторність, оригінальність, індивідуальність, атрактивність, дефіцитність... - цілу низку прекрасних епітетів можна навести, розповідаючи про природні перлини нашого українського краю - заповідні ділянки ще відносно збереженої, «дикой», природи. Кожний природний чи історичний ландшафт земного материка, як і будь-яка людина, що живе в ньому, має свої відмінні риси. Як серед людей є розумніші, добріші, багатші, так і кожна природно-історична область, природне урочище чи місцевість по-своєму індивідуальні, якісно визначені та генетично єдині.

Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» для організації масового відпочинку населення і туризму визначаються рекреаційні зони, які разом з територіями та об'єктами природно-заповідного фонду, курортними і лікувально-оздоровчими зонами утворюють єдину територіальну систему і підлягають особливій охороні (статті 60-63). Земель-

ним кодексом України за основним цільовим призначенням на рівні з іншими категоріями виділяються землі природно-заповідного та іншого природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення (стаття 19).

Відповідно до статті 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», одним із видів використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, за умови дотримання природоохоронного режиму, є використання їх в оздоровчих та інших рекреаційних цілях. До установ природно-заповідного фонду України, які організовують і здійснюють рекреаційну діяльність, належать національні природні парки (НПП), біосферні заповідники, регіональні ландшафтні парки (РЛП), парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні сади, зоопарки, дендропарки.

Попри нинішні матеріально-фінансові негаразди, природні потреби людей у відпочинку, оздоровленні, туризмі тощо потребують необхідності розв'язання широкого кола питань, пов'я-

заних із визначенням характеристик природного потенціалу та регламентованого рекреаційного землекористування і, відповідно, оптимального задоволення такого попиту населення. Перевищені, необґрунтовано високі рекреаційні навантаження негативно позначаються на ландшафтних комплексах (ЛК), що є недопустимим у межах природно-заповідних територій - найбільш цінного первинною красою національного надбання.

Матеріали і методи

Естетична *категорія краси* є однією з суттєвих характеристик природної (і культурної) спадщини та водночас свого роду «еквівалентом» будь-якого народу [3]. Та, щоб говорити про красу загалом, красу заповідних ландшафтів зокрема, будемо дотримуватися положення критичної філософії Іммануїла Канта про те, що естетичне відчуття прекрасного можливе лише від об'єктів, які не мають для людини практичного, утилітарного значення. Іншими словами - за Едмундом Берком - те, чим ми володіємо, не може бути величним.

З історії відомо, що ще у 1902 р. у Великому Герцогстві Гессенському був прийнятий закон «Про захист красивих видів у природі». Законодавчого оформлення потребує питання збереження природної, заповідної краси у сьогоднішній Україні.

Що ж таке краса? В естетиці (вчення про красу, «філософія мистецтва», «філософія відчуттів») краса розуміється як інтегральне поняття, що розкривається через конкретніші категорії: мальовничість, гармонійність, довершеність, досконалість, величність, елегантність, природність та ін. [4].

Однією з найвиразніших естетичних категорій є *гармонійність* (*гармонія*), що трактується як найвищий рівень упорядкованого різноманіття, хаосу. До слова, хаос в античних греків був ідеалом краси (про це нижче).

Окремо, гармонія, як явище, як динамічний стан суспільних і природних процесів, передбачає порядок (упорядкованість, благоустрій), відхилення від якого зумовлює дисонанс (порушення гармонії).

Найбільш «ландшафтною» категорією естетики вважається *величність*. Чому? Величний, грандіозний своєю природною красою ландшафт викликає високі, піднесені, емоційні почуття. Саме визнання величності природи як її естетичного виразу привело європейців у XIX ст. до звеличення, захоплення гірськими ландшафтами.

Загалом, усіма етносами вироблявся свій,

властивий кожному «часовому зрізу», *ідеал краси*, як такої, що змінювався за історичними періодами. Тобто це поняття просторово-часове, національне, індивідуальне [3].

Відомий німецький учений А. Геттнер у своїй праці «Географія, її історія, сутність і методи» пише: «Ідеалом краси ландшафту були в минулі часи затишні місця, як, наприклад, у Франції, ще в часи Людовика XIV - ландшафт на Луарі, який зараз здається нам скучним. Альпи були впродовж століть об'єктом жаху і тільки в кінці XVIII століття стали предметом захоплення. Ще пізніше було завойовано визнання краси степу і моря; загалом можна сказати, що з підвищенням культури, особливо міської, краса культурного ландшафту ціниться менше, а краса дикої природи, що раніше не визнавалася, дедалі більше і більше завойовує наші симпатії» (1937, с. 192).

В. П. Семенов-Тянь-Шанський пішов далі А. Геттнера і навіть описав «естетичну цінність пейзажів» різних регіонів північної частини материка Євразія.

Ідеал краси природи конкретизується та оформляється у понятті ідеального ландшафту як виразу абсолютно естетичної цінності доквілля (як еталону ландшафту), виступаючи мірою відповідності реальних пейзажних ознак суб'єктивним уявленням спостерігача, сформованим певним суспільством.

Відомий британський географ XX ст. Воган Корніш у своїх унікальних працях «Пейзаж і зорові відчуття» (1936), «Красоти пейзажу: географічні дослідження» (1943), вивчаючи естетичні якості ландшафтів Великої Британії та свої переживання від перебування у них, наскрізно проводить питання: чому одні місця красивіші за інші?

Професор Джей Епплтон із північної Англії у книзі «Переживання ландшафту» (1975) доводить, що природний ландшафт потрібно не лише споглядати, а відчувати кожним своїм нервом. А це не кожному дано, це від Бога - бути причетним до високої краси. З цього приводу видатний англійський філософ і культуролог XIX ст. Джон Рескін вважав, що тільки розвинуті люди можуть бачити красу пейзажу. Тобто почуття краси має вроджену природу. Хоча... тут є другий бік медалі - до високопрекрасного, до великого мистецтва, за словами відомого ірландця (англійця) Оскара Уайльда, не можна допускати кого завгодно.

Так само з історією. За твердженням Арнольда Д. Тойнбі (1995), історію треба не просто читати, розуміти (цього замало!), а переживати - психологічно (всіма «фібрами» душі).

Всесвітньо відомі імена великих цінителів краси природи як-от: Девід Ловенталь, Г'ю Прінс, Родерік Неш, Альдо Леопольд, Генрі Давид Торі, Джон Муір (більшу частину життя подорожував сам один горами на заході Америки), а також Д. Лінтон, Р. Емерсон, Р. і С. Каплани та ін. Саме Г. Торі належить знаменита фраза: «Дика природа врятує світ».

Окремого розгляду заслуговує книга Р. Неша «Дика природа та американський розум» (1967). Зазначимо лише, що для американців сувора, дика природа, її незаймана краса, величність є предметом національної гордості. Завдяки величності символами краси американського ландшафту стали такі «екстреми» світової природи як Ніагара, Великий каньйон Колорадо (Гранд-Каньйон, найглибший у світі - понад 1500 м), Йосемітська долина (Незрівнянна долина) у Каліфорнії. Чого варті хоча б «Країна чудес» або Йеллоустон у самому серці Скелястих гір (біля витоків Міссурі)! Корінні індіанці іменували тутешні місця «Країною криги, вогню, води і диму, що обертається». Вони відмовлялися бути провідниками мандрівників, розповідаючи, ніби у Скелястих горах є скам'янілий ліс і там живуть злі духи...

Можна стверджувати, що пейзажні властивості ландшафтів при їх спогляданні відображаються в зорових образах людини, в яких акумулюється не тільки інформація, що допомагає їй орієнтуватися в довкіллі, а й важливі для неї цінності, формуючи відповідне світосприйняття.

Таким чином, красивий пейзаж містить у собі високий виховний потенціал (актуал). Його краса виховує, вражає. Людина, вбираючи в себе враження від споглядання прекрасного, збагачується духовно. У такому «діалозі» здійснюється, відповідно, інформаційний (інтелектуальний) і духовний (чуттєвий) контакт людини з природою.

Щодо першого, інтелектуального, треба сказати: серед негативних наслідків «сучасної» антропогенізації природи простежується зниження інформаційної цінності ландшафтів, що негативно впливає на психологічний стан людини, позначається на її життєвій активності і соціальній позиції. Не виключено, що зіпсоване, «глухоніме» навколишнє середовище вносить корективи і в національний менталітет.

До складових другого - чуттєвого («пронести через себе») - ставлення людини до природи, належить дуже важливий, якщо не засадний, кровний, зв'язок з «малою батьківщиною», рідною оселею, рідним подвір'ям... Почуття це особливо властиве українському характеру. Від

туги за рідним домом помирають, сивіють, божеволіють... Найбільш промовистим прикладом і втіленням такого почуття є страдницьке життя, заслання далеко від рідної землі нашого пророка, титана людського духу - Т. Г. Шевченка. На цьому патріотичному почутті історично зростає любов українця до своєї Вітчизни.

Краса дикої природи, ще збереженої на заповідних територіях, у сучасному, антропогенно трансформованому світі дедалі більше стає безцінним еталоном, мірою та критерієм прекрасного. Вона впливає і впливатиме у майбутньому на релігію, філософію, мистецтво, науку і, можливо, визначатиме матеріальний і духовний розвиток людства. Це стане ще одним підтвердженням усім відомого, вже аксіоматичного, афоризму Ф. Д. Достоєвського: «краса врятує світ». Загалом краса, мистецтво є фактором формування культурного ландшафту, наукове трактування якого ще в 1920 р. запропонував О. Шлютер.

Активне конструктивне формування культурних ландшафтів вимагає комплексного географічного аналізу території, оцінки природних ресурсів, зокрема рекреаційних, у межах природно-заповідного фонду (ПЗФ) [3].

Між красою пейзажу, особливо заповідного ландшафту, та її використанням (спогляданням) в інтересах відпочинку людини є прямий зв'язок: чим красивіший природний пейзаж, тим більша його рекреаційна цінність. Тобто краса природи (заповідної) - один із безцінних рекреаційних ресурсів.

Великий і різноплановий науково-прикладний інтерес архітекторів, проєктантів, економістів, ландшафтознавців, істориків та інших фахівців до рекреаційних природно-заповідних ландшафтів поставив на порядок дня необхідність усебічної оцінки їхніх ресурсів.

За ступенем використання ландшафтно-рекреаційних ресурсів можна виділити три основні групи природно-заповідних ландшафтів:

- з високою інтенсивністю рекреації, де інші землекористувачі відсутні або мають другорядне значення (зони стаціонарної рекреації НПП і РЛП, лісо-, луко-, гідропарки);
- з середньою інтенсивністю рекреації, за якої рекреаційні ландшафти виконують одночасно деякі екологічні та виробничі функції (зони регульованої рекреації НПП і РЛП, буферна зона біосферних заповідників);
- з незначною питомою вагою рекреації (зона регульованого заповідного режиму біосферних заповідників, охоронна зона природних заповідників) [5].

Найбільшу складність становить визначення

та обґрунтування системи критеріїв оцінки ландшафтно-рекреаційних ресурсів природно-заповідного фонду. Такі критерії, на нашу думку, можна групувати відповідно до двох ступенів ландшафтної організації природи - геоконпонентного та геосистемного.

Геоконпонентні критерії - характер корінних порід і поверхневих відкладів; морфоструктура та морфоскульптура рельєфу: геокліматичний (формування погодних умов і типів погоди); кількість сонячного освітлення, температурний режим, режим атмосферних опадів; гідрогенний (водний режим); педогенний (трофність ґрунту - збагачення поживними речовинами); біоценотичні (часові аспекти біоценозу).

Геосистемні критерії: об'єктивність; генезис (походження) ландшафтів; комплексність; природна однорідність (гомогенність); територіальна цілісність (гетерогенність).

Придатність ландшафтів для рекреації визначається переважно за такими аспектами оцінки:

- функціональний (комплексний) - фізична придатність природних умов (орографічних, кліматичних, гідрографічних) для відпочинку;
- екологічний (гігієнічний) - якісні параметри аквально-атмосферних комплексів, атмосферного повітря, заболоченість, режим тиші;
- естетичний - природна краса та гармонія ландшафту, що включає наявність атрактивних елементів, їх багатство, гармонію форм, можливість панорамного огляду, палітру кольорів, ступінь екзотичності тощо.

Одним з різновидів природних рекреаційних ресурсів є *пейзажні* (фізіономічні) аспекти ландшафтів, що забезпечують комфортність відпочинку, як дуже цінну якість середовища. Візуально вони *сприймаються в образі пейзажного різноманіття* і можуть ранжуватися ще як *ландшафтно-естетичні ресурси* (нематеріальні).

Пейзажно-естетична оцінка має на меті визначити естетичну цінність природних ландшафтів, їх різноманіття і ґрунтується на системі критеріїв, її об'єктивність залежить від поєднання відносно суб'єктивного зорового враження та об'єктивних ландшафтно-таксаційних показників. Пейзажно-естетична оцінка не є тотожною оцінці пейзажного різноманіття.

Що ж таке пейзаж і пейзажне різноманіття загалом? Пейзаж можна трактувати як зоровий естетичний образ ландшафту, що відкривається перед спостерігачем із панорамних місць (арен) або видових (оглядових) точок. При цьому вважається, що образ ландшафту існує в уяві спостерігача і властивостях самого ландшафту, які викликають у людини певні асоціації.

Можна вважати, що сам образ є властивістю пейзажу як фізіономічного (зовнішнього) відображення ландшафту. Так, український краєвид та польський *krajobraz* - відповідники німецькому *die Landschaft*. А сам ландшафт у науковій інтерпретації та художній сфері останнім часом часто-густо становить собою не простір як такий, а той образ, в якому він постає [4; 6].

Пейзажу властива найбільш універсальна цінність - візуальна. До речі, візуальна цінність ландшафту (пейзажу), ще в 1964 р. офіційно визнана Законом «Про природно-заповідні території у США».

Пейзажу відповідають відкриті та напіввідкриті (або напівзакриті) просторові форми ландшафту у полі його сенсорного сприйняття (організмами чуття людини). Залежно від кута огляду можна виділити циркуамний пейзаж (понад 240°), панорамний (120°-240°) тощо.

Преференція (перевага) у сприйнятті віддається пейзажам напіввідкритого типу, зі звивистими і розмитими межами, таким, що мають викривлені перспективи. Така перевага пояснюється, крім усього, еволюційним чинником, бо напіввідкриті ландшафти (пейзажі), зокрема лісостеп, савана, були місцем проживання (виживання) людини впродовж більшої частини її філогенезу, чи біологічної історії (до 3 млн років).

Результати та їх обговорення

Пейзажне різноманіття, як просторово-часова властивість природних ландшафтів, складається з об'єктивно можливих вражень відпочиваючих у певному часовому інтервалі від морфологічної (горизонтальної, латеральної) структури (впорядкованості чи навпаки - невпорядкованості у взаєморозташуванні) ландшафтних комплексів [1].

Внутрішнє пейзажне різноманіття природних ландшафтів нами трактується, насамперед, як морфологічна структура ЛК: поєднання дрібніших ландшафтних комплексів та елементів, що закономірно повторюються на генетично визначеній території.

Критерії характеристики внутрішнього пейзажного різноманіття: горизонтальне дроблення (пересіченість) рельєфу; вертикальне дроблення (амплітуда, розчленованість) рельєфу; переважаючі похили місцевості (кути нахилу); співвідношення рельєфу (геоморфологічного профілю) з рослинним покривом (силуетом деревостану); лісистість території; повнота деревостану; густина підросту і підліску.

Горизонтальне дроблення (пересіченість) рельєфу - кількість перегинів рельєфу на 1 км

профілю, що визначає частоту зміни пейзажів на всій площі ЛК. Високе пейзажне різноманіття матимуть ЛК із найбільшим числом перегинів, низьке - із найменшим.

Вертикальне дроблення (розчленованість) рельєфу - амплітуда відносних висот рельєфу (перевищення видових точок над навколишньою місцевістю), що забезпечує огляд ландшафту, наявність чи відсутність пейзажних панорам, далеких перспектив, тобто є одним з основних чинників пейзажного різноманіття. Максимальна оцінка розчленованості рельєфу відповідатиме найбільшій амплітуді відносних висот, мінімальна - абсолютно рівній місцевості.

Переважаючі похили місцевості (кути нахилу) - визначає контрастність ландшафту. При зростанні кутів нахилу збільшується позитивна оцінка пейзажного різноманіття території.

Зовнішнє пейзажне різноманіття природних ландшафтів визначається різноманіттям пейзажів, які розкриваються аж до горизонту.

Критерії характеристики зовнішнього пейзажного різноманіття: кількість одночасно видимих ландшафтних комплексів (пейзажів); кількість місць, звідки відкриваються зовнішні пейзажі (кількість місць із зовнішніми пейзажами); горизонтальний кут сприйняття довколишніх пейзажів; вертикальний кут сприйняття зовнішніх

пейзажів; глибина перспективи зовнішнього пейзажу; силует (пересіченість) лінії горизонту.

Кількість одночасно видимих ландшафтних комплексів (пейзажів) - основний показник зовнішнього пейзажного різноманіття. За цим показником найвищий бал отримують гірські ландшафти з вершинами, з яких відкривається найбільша кількість ЛК. Нульовий бал мають, наприклад, рівнинні лісові ЛК, в яких взагалі не відкриваються зовнішні пейзажі.

Кількість місць, звідки відкриваються зовнішні пейзажі, - співвідношення між ділянками, закритими та відкритими для сприйняття зовнішніх пейзажів.

Горизонтальний кут сприйняття зовнішніх пейзажів - сектор видимого горизонту, що залежить від лісистості і пересіченості ЛК, а також відносної висоти і характеру похилів сусідніх ЛК. Найбільшим (360 °С) він буде для піків гірських вершин чи плоско-рівнинних степів, а найменшим (0 °С) - для заліснених місцевостей, гірських ущелин чи тіснин тощо.

За величиною сектора видимого горизонту зовнішні пейзажі характеризуються як відкриті, напіввідкриті і закриті типи геопростору, що поділяються на 2-3 різновиди [2] (табл. 1).

Вертикальний кут сприйняття зовнішніх пейзажів - сектор сприйняття сусідніх ЛК

Таблиця 1. Класифікація зовнішніх пейзажів за характером видимості горизонту

№	Тип геопростору	Вид геопростору	Ландшафтні особливості пейзажу
I.	Обзір закритий (малий)	1	Деревостани горизонтальної зімкнутості, чисті і мішані, за складом усіх типів лісу. Одноярусні, з рівномірним розміщенням дерев по площі. Чагарники понад 1,5 м. Зімкнутість пологу - 0,6-1,0.
		2	Деревостани вертикальної зімкнутості, двоярусні та багатоярусні, за складом переважно змішані або чисті із тіневитривалих порід, з груповим розміщенням дерев, просвіти між якими не з'єднуються. Зімкнутість пологу - 0,6-1,0.
II.	Обзір напіввідкритий (середній)	1	Зріджені деревостани з рівномірним розміщенням дерев, чисті або змішані за складом. Зімкнутість пологу - 0,3-0,5.
		2	Зріджені деревостани з нерівномірним груповим розміщенням дерев, чисті або змішані за складом. Контури груп дерев різні за формою і площею. Зімкнутість пологу - 0,3-0,5. Периферійні дерева з розлогими кронами, під якими розмішені галявини з добре розвинутим трав'яним покривом і чагарниками.
III.	Обзір великий (відкритий)	1	Зріджені деревостани з рівномірним розміщенням дерев. Зімкнутість пологу - 0,1-0,2.
		2	Ділянки з поодинокими деревами або з окремими дрібними групами чагарників висотою до 1,5 м. Деревно-чагарникова рослинність займає менше 10 % ландшафтних виділів (вирубок, луків тощо).
		3	Степові плакори, ділянки без дерев і кущів (луки, болота, пустирі, водні плеса, галявини тощо).

у вертикальній площині, сторони якого утворюють лінії від спостерігача до найвищої і найнижчої оглядових точок (об'єктів).

Глибина перспективи зовнішнього пейзажу - віддаленість від точки спостереження до лінії горизонту, де предмети видніються нечітко і зливаються в одне (ми не можемо бачити об'єкт, розташований від нас далі, ніж на відстані, яка в 3,5 тис. разів перевищує його розміри) [4].

Найглибшою вона буде для найбільш піднятих місць спостережень (відкриті панорами декількох гірських хребтів або долин). Найменшою - для найбільш відносно опущених (майже закритий вид з чіткими і розташованими в кількох метрах предметами). Середня перспектива - не більше 1,0-1,5 км (відкриті для огляду протилежні схили річкових долин).

З глибиною перспективи пов'язане поняття видимості горизонту, що визначається відстанню, за якою можна визначити по стовбуру породи дерева та інші елементи ландшафту. У зв'язку з цим виділяють видимість: добру (40 м і більше), середню (20-40 м) та погану (менше 20 м).

Загалом, перспектива, як візуальна зміна предметів у міру їх віддалення від спостерігача, є однією з найважливіших «композиційних» властивостей ландшафту. Розрізняють лінійну і повітряну (кольорову або колоритну) перспективу.

Силует (пересіченість) лінії горизонту - кількість перегинів лінії горизонту на одиницю Горизонтального кута сприйняття зовнішніх пейзажів.

Цікавим і доволі дискусійним у ландшафтознавстві залишається питання просторових меж ландшафтів. Та хоч як би там було, саме на межі ландшафтних комплексів виникає перехідна смуга, так званий *екотон*, де спостерігається явище крайового (контактного) ефекту (зміни

середовища). У цій смузі спостерігається природний екстремум - максимум біотичного (видового) та пейзажного різноманіття. Тобто пейзажне різноманіття зростає в напрямку до краю (межі) ландшафтного комплексу.

Оцінюючи пейзажне різноманіття, слід враховувати і *часовий вимір*, тобто виходити зі здатності людини сприймати за певний період часу певну кількість зорових вражень. Тому естетична цінність тої самої території з позицій пішохода, велосипедиста чи автомобіліста буде абсолютно різною. За нормального зорового сприйняття пішоходом чи велосипедистом ландшафтного аспекту території у автомобіліста (залежно від швидкості пересування) може виникнути зорове інформаційне перенасичення.

Висновки

Пеїзажне різноманіття (внутрішнє і зовнішнє) на рівні сприйняття (перцепційно-когнітивного) можна розглядати відносно двох вимірів простору - у горизонтальній та вертикальній площинах.

Тоді внутрішнє пейзажне різноманіття природних ландшафтів є майже рівнозначним *горизонтальному пейзажному різноманіттю*, яке визначається частотою зміни, чи кількістю, пейзажів, що сприймаються рекреантом під час проходження ним території відвідуваних ландшафтних комплексів.

Зовнішнє пейзажне різноманіття природних ландшафтів близьке до *вертикального пейзажного різноманіття*, що своєю чергою також визначається низкою критеріїв, зокрема: різницею висотних (гіпсометричних) позначок рельєфу, крутизною схилів, ярусністю фітострому (рослинного покриву) тощо. Тобто воно зростає при ускладненні ландшафтної структури і, відповідно, при багатоплановості самих пейзажів.

1. Ведениш Ю. А., Филиппович Л. С. Опыт выявления и картирования пейзажного разнообразия природных комплексов.- В кн.: Географические проблемы организации туризма и отдыха. Вып. 2.- М., 1975.- С. 39-48.
2. Генсирук С. А., Нижник М. С, Возник Р. Р. Рекреационное использование лесов.- К.: Урожай, 1987.- 246 с.
3. Гетьман В. І. Гуманістична цінність заповідних ландшафтів національної та регіональних екомереж України // Екологічний вісник, 2003.- № 1-2.- С. 5-7.
4. Гродзинський М. Д., Савицька О. В. Естетика ландшафту: Навчальний посібник.- К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005.- 183 с
5. Заповідна справа в Україні.: Навчальний посібник / За загальною ред. М. Д. Гродзинського, М. П. Стеценка. - К., 2003.- 306 с.
6. Тутковський П. А. Краєвиди України: Науково-популярний нарис- Харків: ДВУ, 1929.- 48 с

V. Getman

CRITERIA OF ASSESSMENT OF NATURAL-RECREATIONAL RESOURCES OF PROTECTED AREAS

System of criteria of assessment of landscape-recreational resources of the Nature Reserve Fund is determined and proved in the article.

One of the varieties of natural recreational resources of the landscape is scenery, which ensures, first of all, convenience of leisure. Visually it is apprehended in the image of scenery variety (exterior and interior) which criteria are characterized.